

KAISA LEINO

LUKUTAIDOLLA HYVÄ TULEVAISUUS

Sähköiset tekstit ovat osa nykypäivää:
Saatamme päivittäin lukea
älypuhelimestamme päivän uutisia,
sähköposteja, aikatauluja ja sosiaalisen
median julkaisuja. Silti myös perinteisellä
kirjalla on paikkansa ja sitä tarvitaan
nyky-yhteiskunnassa. Kirjojen lukuinto
on kuitenkin laskemassa. Mutta onko
sillä merkitystä? Eikö verkkotekstien
lukeminen riitä?

Lukutaito on viime aikoina ollut runsaasti näkyvillä mediassa. Yhtenä syynä tähän on Opetus- ja kulttuuriministeriön johtaman Kansallisen lukutaitofoorumin työ, joka saatiin päätökseen syksyllä 2018. Työn tuloksena julkaistiin *Lasten ja nuorten lukutaidon kehittämisen suuntaviivat* ja lanseerattiin *#lukuliike*, jonka tarkoitus on tehdä lukemista ja lukemiseen liittyviä hyötyjä näkyvämmiksi ja tuoda tietoa lukemisen tärkeydestä. Ajatuksena on, että lukemiseen kannustaminen ei ole vain äidinkielen opettajien työtä, vaan se on kansakuntamme yhteinen tehtävä. On tärkeää rakentaa yhteiskuntaa, joka arvostaa lukutaitoa ja kannustaa siihen.

Tämä ajatus näkyy selkeästi myös nykyisessä opetussuunnitelmassamme, jossa lukutaidon kehittämisen katsotaan olevan jokaisen opettajan tehtävä, koska jokaisella tieteenalalla on omat käytäntönsä ja lisäksi kriittinen lukeminen ja kunkin aihepiirin tekstien ymmärtäminen ja tuottaminen ovat olennainen osa jokaista oppiainetta. Esimerkiksi PISA-tutkimuksessa on selvästi havaittavissa, että tekstien lukuaktiivisuus, monipuolisuus ja kodin kirjavarannot ovat yhteydessä matematiikan ja luonnontieteiden osaamiseen: hyvä lukutaito ja aktiivinen luku-harrastus tukevat näiden aineiden osaamista.

Lukuliikkeen ajatuksen mukaisesti on tärkeää, että lukemista arvostetaan niin koulussa kuin koulun ulkopuolellakin. Suomessa koulutus on laadukasta ja koulujen ja luokkien väliset erot hyvin pieniä. Niinpä oppilaan vapaa-ajan toi-

milla on suuri merkitys. Tämä näkyy oppilaiden sekä alueiden välisinä eroina: esimerkiksi pääkaupunkiseudulla oli PISA 2015 -tutkimuksen mukaan eniten oppilaita, jotka lukivat omaksi ilokseen vapaa-ajalla vähintään puoli tuntia päivässä. Tämän alueen nuorilla oli myös keskimäärin paras lukutaidon taso, vaikka toki yksilölliset erot ovat suuria.

Tässä kirjoituksessa tuon esiin muutamia seikkoja, jotka näen tärkeiksi lukutaitokeskustelua käytäessä ja lukutaidon opetuksesta puhuttaessa. Kirjoitukseni pohjana ovat pääasiassa erilaisten kansainvälisten tutkimusten tulokset sekä opettajien täydennyskoulutuksissa esiin nousseet seikat.

LUKEMISEN HYÖDYT

Lukutaidon hyödyt ovat usein itsestään selviä monelle meistä aikuisista. Olemme käytännön kautta huomanneet, miten opiskelu ja aktiivinen kansalaisuus vaativat lukutaitoa. Oppilailta saatu palaute korostaa sitä, että lukutaidon merkitystä yksilön elämälle olisi hyvä tuoda esiin entistä selkeämmin myös koulussa. Ei siis riitä, että kerromme lukemisen olevan tärkeää, vaan meidän on löydettävä näyttöä ja perusteluja väittelemme.

Yksi tärkeä lukemiseen liittyvä näkökulma on koulutus. Opiskelu perustuu nykypäivänäkin paljon lukemiseen. Mitä pidemmälle opinnot etenevät, sitä pidempiä tekstejä opiskelijan pitäisi pystyä lukemaan. Esimerkiksi yliopistojen

tentit sisältävät usein useita paksujakin kirjoja. Jos oppilas ei ole tottunut lukemaan pitkiä teoksia ja keskittymään niiden sisältöön, on hänen vaikeaa yhtäkkiä omaksua tällaista taitoa selvitäkseen opinnoista.

Merkittävä lukemiseen liittyvä taito on myös syvällisen ymmärryksen, ilmausten vivahteiden ja argumentointitaitojen kehittyminen. Tutkimusten perusteella tiedetään, että lukemista harrastavien ihmisten sanavarasto on selvästi laajempi kuin lukemista välttelevien. Sanavarastoon liittyy laajemmin myös erilaisten fraasien, vertausten ja kielikuvien käyttö. Lukemalla oppii myös tunnistamaan erilaisten tekstilajien tyyliä ja konventiot, mikä helpottaa kirjoittamistakin. Työelämässä hyvin harvoin pärjää pelkillä lyhyillä päivityksillä ja yksipuolisella tekstilajin käytöllä.

Hyvä lukutaito on yhteydessä myös hyvään koulumenestykseen ja sitä kautta mahdollisuuden valita omat jatko-opintopolkunsu. Opiskelu taas estää syrjäytymistä ja tarjoaa tietotaitoa aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamisessa. Aktiivinen kansalainen tarvitsee lukutaitoa ymmärtääkseen erilaiset väitteet ja voidakseen ilmaista oman tahtonsa yhteisönsä kehittämiseen.

Lukutaidosta puhuttaessa ei voida myöskään ohittaa lukutaidon merkitystä elämysten, ajatusten ja erilaisten maailmojen tarjoajana. Lukemisen onkin todettu edistävän empatiaa ja tunteiden hallintaa: erilaisia tapahtumia ja tunteita voi elää kirjan päähenkilön kautta. Kirjojen

erilaiset maailmat, erilaiset ihmiset ja maailmankuvat sekä erilaiset asenteet auttavat myös oman identiteetin löytämisessä, mikä on tärkeää niin yksilön hyvinvoinnille kuin oman työpolun löytämisellekin.

VERKKOTEKSTIT JA PAINETUT TEKSTIT

Onko sillä sitten merkitystä lukeeko painettua kirjaa vai digitekstiä? Tutkimustulokset tästä ovat ristiriitaisia. Näyttää siltä, että mitä lähempänä painetun kirjan ominaisuuksia (esim. pdf, jossa selkeä sivurakenne ilman hyperlinkkejä) digiteksti on, sitä vähemmän lukemisessa on eroja. Yksilölliset erot voivat kuitenkin vaikuttaa lukukokemukseen: esimerkiksi toiset kokevan näytöltä lukemisen väsyttävän silmiä kirjaa enemmän, toiset taas kokevat lukevansa helpommin vain silmäillen. Toisaalta digitaalisenä helposti mukana kulkeva kirja voi jopa lisätä lukemista.

Sen sijaan monimediaisten ja linkitettyjen verkkotekstien lukutaito vaatii paljon laajempaa osaamista kuin painettujen tekstien lukeminen, sillä verkossa on monia erityispiirteitä, joita painetuilla teksteillä ei ole. Keskeisimpiä eroja ovat kriittisen lukemisen toistuva tarve ja tekstimaailmassa navigointi, johon kuuluvat myös tekniset taidot, joita lukijalta vaaditaan erilaisten sovellusten ja sisältöjen käyttämisessä.

Kun yhteiskunnan erilaiset tekstit aina uutisvälityksestä ja työnhausta sosiaaliseen kanssakäymiseenkin siirtyvät yhä enemmän

verkkoympäristöön, on selvää, että aktiiviseksi kansalaiseksi kasvattaminen vaatii myös verkkolukutaidon opettamista. Diginatiivit nuoret sujahtavat kyllä helposti erilaisiin sosiaalisen median ryhmiin, mutta samaan aikaan tutkimustulokset osoittavat, että yhä useammalla nuorella on vaikeuksia tulkita ja arvioida tekstejä. Erityisesti luotettavuusarvioinnin tarve on suurempi verkossa kuin painettuja kirjoja luettaessa. Myös tekstien tuottaminen koetaan vaikeaksi, ja esimerkiksi opettajien mukaan ylioppilaskirjoituksissa näkyy jo se, miten nuorten sanavarasto vaikuttaa kaventuneen.

Nuorten vapaa-ajan tekstimaailma on vahvasti verkkoteksteihin painottunutta. PISA 2015 -tutkimukseen osallistuneista 15-vuotiaista suomalaisnuorista neljä viidestä käytti useita kertoja viikossa erilaisia chatteja ja sosiaalista mediaa. Hieman yli puolet luki myös verkko-uutisia useita kertoja viikossa. Sen sijaan useita kertoja viikossa sanomalehteen tarttui vain joka neljäs nuorista, kaunokirjallisuutta luki vain joka kymmenes ja tietokirjoja vain 4 prosenttia nuorista. Lukumaailman ero alakoululaisten ja yläkoululaisten välillä on merkittävä, kun vertaamme lukuja siihen, että 10-vuotiaista PIRLS 2016 -tutkimukseen osallistuneista 46 prosenttia luki tietokirjoja sekä 40 prosenttia kertomuksia ja romaaneita viikoittain.

Nuorten media-arki ja lukutaito -hankkeessa tarkastelimme sitä, millaisia erilaisia lukijaryhmiä nuorissa on PISA 2015 -aineiston perusteel-

la. Tutkimus osoitti, että paras lukutaidon taso oli ryhmällä, jonka nuoret lukivat keskimääräistä selvästi enemmän kaunokirjallisuutta sekä aktiivisesti myös muita painettuja ja digitaalisia tekstejä. Tällaisia lukijoita oli noin 8 prosenttia nuoristamme, ja heistä vain yksi kymmenestä oli poikia. Hyvään lukutaidon tasoon ylsivät myös muut sellaiset ryhmät, joissa lukeminen oli monipuolista sisältäen sekä painettuja että digitaalisia tekstejä ja joissa kaunokirjallisuuden lukeminen oli ainakin hieman keskimääräistä aktiivisempaa. Näihin ryhmiin tytöt ja pojat sijoittuivat melko tasaisesti.

Sen sijaan verkkoteksteihin vahvasti painottuva lukeminen ei riittänyt tuottamaan monipuolista ja korkeatasoista lukutaitoa, jos oppilas ei aktiivisesti lukenut myös kaunokirjallisuutta ja uutismedioita. Heikoimmin PISA-arvioinnissa pärjäsivät nuoret, jotka lukivat keskimääräistä vähemmän kaikkia tarkasteltuja tekstilajeja. Tähän ryhmään kuului 14 prosenttia nuoristamme, ja heissä oli lähes yhtä paljon tyttöjä kuin poikia.

KANNUSTUSTA JA INNOSTAMISTA

PISA-aineiston tarkempi tarkastelu onkin osoittanut, että meidän on syytä huomioida lukemiseen kielteisesti suhtautuvat nuoret. Kielteisiä lukuasenteita ja lukemiseen liittyviä ongelmia kuvaava muuttuja oli merkittävä lukutaitoa selettävä tekijä. Kielteisesti lukemiseen suhtautuvat nuoret eivät halua lukea eikä heillä siis ole sisäistä motivaatiota lukemiseen. Runsaasti

kirjoja sisältävä kasvuympäristö ja lukemiseen kannustava kasvuyhteisö voivat kuitenkin ohjata nuorta aktiiviseksi lukijaksi. Kielteisiin asenteisiin ei suinkaan synnytä, vaan niihin kasvetaan.

Vanhemmilla on merkittävä asema nuoren asenteiden kehittymisessä. Valitettavasti myös vanhempien kiinnostus lukemiseen näyttää olevan laskussa, ja näin lukevia roolimalleja on yhä harvemmassa kodissa. Vanhempien aktiivisuus on myös yhteydessä kodin sosioekonomiseen taustaan: koulutetut vanhemmat lukevat enemmän kirjoja ja kannustavat lukemaan niitä, kun taas alemmissa sosioekonomisissa luokissa edes kirjaston tarjoama ilmainen luettava ei tunnu kiinnostavan. Nuoren lukutaito voi kuitenkin olla erinomainen sosioekonomisesta luokasta riippumatta, jos vain hän lukee aktiivisesti.

Onneksi lukemiseen voi kannustaa myös lukuyönteinen kaveripiiri tai innostunut opettaja. Opettajan oma kiinnostus lukemiseen onkin merkittävässä asemassa: jos opettaja ei itse lue, miten hän voi auttaa oppilasta löytämään lukuinnon? Lukemisen innostaja voi olla minkä tahansa aineen opettaja. Esimerkiksi historian opettaja, joka elävästi kertoo oppilaille antiikin Kreikan mytologioista, voi innostaa nuoren lukemaan aineeseen liittyvää ja aihetta hyödyntävää kirjallisuutta. Opettajan innostus voi siis tarttua myös oppilaisiin. Erityisen tärkeää tämä on niille oppilaille, jotka eivät saa lukuintoa ja -kannustusta kotoa: innostunut opettaja voi muuttaa heidän maailmansa, kuten vuodenvaihteessa olleessa Ylen ky-

selyssä eräs oppilas toi esiin.

Opettajien ja koulujen onkin syytä miettiä, millaisen kuvan lukemiseen oma koulu tarjoaa. Erinomaisia kokemuksia on saatu esimerkiksi lukuviikoista, jolloin rauhoitutaan kirjojen ääreen koko koulun voimin, sekä Liikkuva koulu -konseptin rinnalle tuodusta Lukevasta koulusta, johon myös Äidinkielen opettajain liitto kannustaa. Kannattaa myös piipahtaa kirjastossa ja miettiä, miten sen antia voisi hyödyntää omassa opetuksessaan. Mutta ennen kaikkea kannattaa antaa sen näkyä, että lukeminen antaa sisältöä elämään!

KUKA

Yliopistotutkija

KAISA LEINO

toimii Jyväskylän

yliopiston Koulutuksen

tutkimuslaitoksella

lukutaitotutkijana

kansainvälisissä

lukutaitotutkimuksissa